

Küreselleşme Çağında Emperyalizm*

UTSA PATNAIK & PRABHAT PATNAIK

Çeviren: Eren Buğlalılar

Kapitalizm, servetin büyük bir bölümünün ya para ya da parayla ifade edilen varlıklar, yani finansal varlıklar halinde elde tutulduğu, parayı en üst düzeyde kullanan bir sistemdir. Bu sistemin işleyebilmesi için, emtia karşısında paranın değerinin sürekli olarak düşmemesi esastır; aksi takdirde insanlar para bulundurmaktan vazgeçer ve para yalnızca bir servet biçimi değil, bir dolaşım aracı bile olmaktan çıkardı.

Bu nedenle kapitalizm paranın taşıdığı değer istikrarını çeşitli şekillerde sağlamaya çalışır. Bunu öncelikle kalabalık bir yedek işçi ordusunu yalnızca metropollerde değil, üçüncü dünyada da tutarak yapar. "Uzaktaki" bu yedek ordu, sadece oradaki parasal ücretleri ve dolayısıyla da orada üretilen hammadde fiyatlarını düşürmekle kalmaz, aynı zamanda eğer daha yüksek ücretlerde ısrarcı olurlarsa, sermayenin üçüncü dünyaya kaçarak onları işsiz bırakmakla tehdit ettiği metropoldeki işçilerin parasal ücretlerini de düşürür.

Bununla birlikte, hem merkez hem de çevre ülkelerdeki bu yedek ordular yeterli olmaz. Bu yedek orduların varlığı nedeniyle hammadde fiyatlarında ve parasal ücretlerde özerk

* Orijinal makale için bkz. Patnaik, Utsa; Patnaik, Prabhat. *Monthly Review*; New York Cilt 67, Sayı 3, (Temmuz/Ağustos 2015): 68-81. Türkçesi için bkz. Patnaik, Utsa; Patnaik, Prabhat. *Monthly Review*, Kalkedon Yayınları, Mart 2017.

bir artış olmasa bile, sermaye birikiminin nadir bulunan belirli ürünlere yönelik talebi arttırması nedeniyle bu tür ürünler yine de bir fiyat artışı yaşayacaktır. Bu durumun paranın değerine yönelik oluşturduğu tehlike de savuşturulmalıdır ki, bu da kitlelerin alım gücünü daraltmak suretiyle (yani bir “gelir deflasyonu” dayatılarak) merkezde bulunan kapitalist sektörün dışında böyle emtiaya yönelik talebin sınırlanmasıyla sağlanır.

Tarihsel olarak, böyle bir gelir deflasyonunun iki aracından biri, çevre ülkede üretilen artığın karşılıksız olarak hortumlanması (Hintli sömürge karşıtı iktisatçılar buna “zenginliğin tahliyesi” adını vermişti), diğeri ise kapitalist metropolden ithal edilen ürünler aracılığıyla küçük üretimin yok edilmesi olagelmıştır (aynı yazarlar buna “sanayisizleştirme” demişti) –zaten “uzaklardaki” yedek orduyu yaratan süreç de öncelikle buydu. Asıl kapitalizm dışındaki dünyayı kapsayan tüm bu düzenleme de “emperyalizmi” oluşturur. Emperyalizm sömürgecilikle birlikte sona ermez; aksine, finansallaşmayla birlikte paranın sahip olduğu değer istikrarına ilişkin kaygıların daha da belirginleşmesi nedeniyle emperyalizmin önemi daha da artar (bu sıralar enflasyon hedeflerine yönelik takıntı da bundan dolayıdır).

Bununla birlikte, bir düzenleme olarak emperyalizm, sömürgecilik döneminde bile ekonomi disiplininin en iyi uygulayıcılarının gözüne dahi büyük ölçüde ilişmeden kaldı. John Maynard Keynes, klasik eseri olan *Barişın Ekonomik Sonuçları*’nda, savaş öncesi Avrupa’nın nasıl bir “ekonomik Eldorado” olduğunu anlattı; ancak bu Eldorado’nun incelikli bir emperyalizm çerçevesine dayandığından söz etmedi. Bu Eldorado’nun önemli bir yönü, Avrupa’nın “yeni dünya”dan aldığı gıdadır ve eğer Britanya karmaşık bir düzenleme ile bunun bedelini sömürgelerinden ve yarı-sömürgelerinden *bila bedel* el koyduğu artıqla (zenginliğin tahliyesi) ve imal ettiği malları sömürgeleriyle yarı-sömürgelerindeki yerel üreticilerin zararına olacak şekilde buralara ihraç ederek ödememiş olsa bu mümkün olmayacaktı (sanayisizleştirme).¹

Bununla birlikte, emperyalizm yalnızca tarihle sınırlı bir görüngü değildir. Emperyalizm mevcut küreselleşme çağı da dahil, kapitalizmin tüm çağlarının zorunlu olarak temelinde bulunur.

¹ “Artığın tahliyesi”nin ve “sanayisizleştirme”nin rolü için bkz. Amiya Kumar Bagchi, *Perilous Passage: The Global Ascendancy of Capital* (Delhi: Oxford University Press, 2006); ve Utsa Patnaik, “The Free Lunch: Transfers from the Tropical Colonies and their Role in Capital Formation in Britain During the Industrial Revolution”, K.S. Jomo, ed., *Globalization Under Hegemony: The Long Twentieth Century* (Delhi: Oxford University Press, 2006), 30–70 içinde.

I

"Azalan getiriler" hayaleti daima iktisatçıların üzerinde dolaşmıştır. Ricardo'nun tarımdaki "azalan getiriler" in kar oranını kademeli olarak düşüreceği, imalat ile tarım arasındaki ticaretin hadlerini ikincisinin lehine olacak şekilde kademeli olarak değiştireceği ve nihayetinde daha fazla büyümenin imkansız olduğu durağan bir hal yaratacağı öngörüsünde bulunduğu bilinir. Adı geçen eserinde Keynes dahi, savaş çıkmasaydı bile gıda üretimindeki "azalan getirilerin" Eldorado'nun altını oyacağını tahmin etmişti. Yine de bu korkular gerçeğe dönüşmedi. İmalat ile tarım arasındaki ticaretin haddi uzun vadeli bir eğilim göstererek ikincinin *lehine* değil, *aleyhine* olacak şekilde değişti; ve kapitalizmdeki büyüme oranları daha sonraları azalsa da, bunun "azalan getiriler" in sebep olduğu kar oranlarındaki düşüşle hiçbir ilgisi yoktu.² Keza, Keynes'in korkularıyla çelişir biçimde ileri kapitalist dünya şimdiye kadar gıda gerekliliklerini karşılarken hiç zorlanmadı. O zaman bu korkularla gerçeklik arasındaki karşıtlığı nasıl açıklayacağız?

"Azalan getiriler" in bir efsaneden ibaret olduğunu iddia ederek işin içinden çıkamayız. Toprakların sınırlı bir büyüklüğünün olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Elbette doğal olarak büyüklüğü arttırılamasa bile etkin birimler anlamında, rekolte arttırıcı teknolojik ilerlemeler ya da çoklu ürün almayı mümkün kılan sulama gibi alanlara belirli yatırımlar yaparak toprağı zenginleştirmek mümkündür. Ancak bunların yokluğunda, toprakların sınırlı oluşu nedeniyle zaman içinde talep arttıkça, Keynes'in deyimiyle tarımsal çıktının "reel maliyeti" yükselecektir. Başka bir deyişle, belirli bir parasal ücrete ve diğer girdilerin parasal fiyatlarına kıyasla, zamanla bu çıktıdan daha fazla üretildikçe, çıktının arz fiyatı da yükselecektir.

Arz fiyatındaki böyle bir artış, kapitalizm için ciddi sorunlar yaratır. Bu sorunlar kar oranının azalması ya da Ricardo'nun korktuğu gibi durağan bir hale doğru kayılması nedeniyle ortaya çıkmaz. Her halükarda bu tür korkular *uzun vadeli* beklentilerle ilgilidir. Arz fiyatının artması, fiyatların artmasına neden olduğu sürece paranın değerini azaltır ve kapitalizm için bu çok ciddi ve *acil* bir meseledir. Eğer zenginliğin sahipleri paranın değerinin emtiaya kıyasla düşeceğine inanırlarsa, o zaman kimse servetini elinde para biçiminde tutmayacaktır.

Denilebilir ki, diğer tüm emtianın pozitif taşıma maliyetleri varken paranın olmaması nedeniyle, serveti elde tutmanın bir biçimi olarak paradan başka bir metaya doğru bu

² Ticaret hadlerindeki uzun vadeli hareketin yakın dönemde yapılmış bir tahmini için bkz. Shouvik Chakraborty, "Movements in the Terms of Trade of Primary Commodities vis-à-vis manufactured Goods: A Theoretical and Empirical Study," Doktora Tezi, Centre for Economic Studies and Planning, Jawaharlal Nehru University, New Delhi, 2011.

kayma, ancak o metanın fiyatında asgari bir enflasyon olacağı, bunun da metanın taşıma maliyetini aşacağı beklentisi varsa gerçekleşecektir (bunun bekleniyor olabilmesi için önceden gerçekleşmiş olması gerekir). Eğer bu enflasyon oranı eşğine ulaşılmamışsa, o zaman paradan bu metaya doğru bir kayma hiç gerçekleşmeyecektir.

Burada iki nokta belirtilmelidir. Bir: Çoğunluk böyle bir beklenti içinde değilken, *bazı* insanlar enflasyonun bir metanın taşıma maliyetlerini aşacağı beklentisindeyse, paradan bu metaya doğru kayacaktır. Ne var ki, bu durum o metanın fiyatını yükselteceğinden, metanın fiyatına ilişkin beklentileri değiştiği için *daha fazla insan* da paradan bu metaya doğru kayacaktır vs. Ve eğer, artan arz fiyatı nedeniyle kimse bu metanın fiyatının düşeceğini beklemez olursa, o zaman enflasyonist bir süreç parayı bir servet biçimi olmaktan çıkaracaktır.

İkincisi ve daha da önemlisi, tarım arazileri içinde *tropikal* kara parçaları özel bir konuma sahiptir. Bu parçaların büyüklüğü ("toprak zenginleştirme" önlemlerinin yokluğunda) *mutlak* olarak sabittir, ama buralarda kapitalizm için hayati öneme sahip olmakla birlikte başka bir yerde üretilebilir olmayan bir dizi ürün üretilir. Kapitalizme can veren özgün Sanayi Devrimi'nin merkezi malzemesi olan ham pamuk, ancak tropik ve alt-tropik bölgelerde üretilebilir. Dolayısıyla metropolde birikim ilerledikçe, *sabit* tropikal kara parçalarında üretilebilir olan bir dizi ürünün arz fiyatı tırmanır. Sonuçta ortaya çıkan enflasyon oranı, paradan emtiaya kaymak için gereken tüm eşik oranlarını aşar.

Dolayısıyla böyle artan bir arz fiyatı, paranın bir servet sahibi olma biçimi rolüne temelden aykırıdır. Hatta ticari işlem amacıyla elde para bulundurmaya dahi serveti para biçiminde bulundurmaya gerektireceğinden, bu işlem anı ne kadar kısa sürerse sürsün, parayı bir servet biçimi olmaktan çıkararak her şey *ipso facto* [fiilen] onu bir dolaşım aracı olmaktan çıkarır ve böylelikle parasal ekonomiyi imkansız hale getirir. Dolayısıyla, böyle artan bir arz fiyatı, parasal bir ekonomiye temelden aykırıdır.

Kapitalist sistemin varlığını koruyabilmesi için, arz fiyatının artması görüngüsünün ortaya çıkmasına izin verilmemesi esastır. Kapitalizmin tarihi boyunca olan da budur ve Ricardocu kehanetlerin ya da Keynesçi beklentilerin *hiç gerçekleşmemiş* olması da bu yüzdendir. Azalan getiriler bir efsane olduğu için değil, kapitalizm bunların somutlaşmamasını sağlamanın diğer yollarına başvurduğu için.

Emperyalizm, artan arz fiyatı olgusunun fiilen ortaya çıkmamasını sağlayan böyle bir araçtır. Aslında, göreceğimiz gibi, bu sadece *olası* araçlardan biri değil, kapitalizmin bu amaçla kullandığı *esas* araçtır; yani buradan emperyalizmin para-biçimine içkin olduğu sonucu çıkar.

II

Önce tarımı tartışıp ardından durumu buna benzeyen işlem sanayilerine geçelim. Eğer toprak zenginleştirme yatırımı ya da toprağı zenginleştiren teknik süreçler giderek artan arz fiyatını dengelemekte yeterli olsaydı, tropik toprak parçalarının sabit büyüklüğü bir sorun olmayacaktı. Ancak bunlar genellikle kamu yatırımı gerektirirler. Marx'ın da uzun süre önce belirttiğı gibi, çoklu ürün alımı amacıyla tropik bölgelerde sulama yapmak için devlet gereklidir, çünkü yatırımın ölçeğı genellikle küçük ölçekli üretim yapan üreticiye karlı gelmez ve tekil üreticinin elindeki olanakları fazlasıyla aşar.³ Küçük üretici için bile olsa, toprağı zenginleştirmeye ilişkin teknik ilerlemeler ve yeni biçimlerde ortaya çıkan risk azaltma uygulamaları yalnızca devletin üstlenip yaygınlaştırabileceğı bir araştırma gerektirirler. (Çokuluslu şirketler yeni tohum tiplerini ya da rekolteyi yükseltebilecek diğer girdileri geliştirdiğinde bile, bu yeniliklerin benimsenmesi devletin sağladığı sübvansiyonlu kredi ve diğer girdilerin olup olmamasına bağlıdır.)

Fakat devletin “sağlam maliye” ilkesini izlemek zorunda olduğu durumlarda – sömürgeleşme öncesi tropik ülkelerde devletin bütçesini dengelemeye çalıştığı ve yine aynı şekilde küreselleşmeyle birlikte “mali sorumluluğun” (mali açık-GSYİH oranının %3 ya da altında olması anlamında) ‘norm’ haline geldiğı durumlarda- devletin toprak zenginleştirme inisiyatiflerinin yokluğu dikkat çekicidir. Kapitalizmde “toprak zenginleştirmesinden” kaçınmak yönünde *kendiliğinden* bir eğilim bulunur (bir geçiş dönemi olan post-kolonyal mutlak *devletçilik* aşamasını hariç tutuyoruz).

Dolayısıyla arz fiyatı artışının ortaya çıkmasının önlenmesi, genellikle böyle emtianın *ex ante* [beklenen] talebi artsa bile *ex post* [gerçekleşen] talebinin baskılanması biçimini alır. *Ex post* talebin artmaması da aslında artan arz fiyatı görüngüsünün ortaya çıkmaması demektir.

Ex post talep iki şekilde bastırılabilir: Birincisi, Keynes'in “kar enflasyonu” dediğı yolla, yani verili toplam parasal ücret giderlerine ve işçilerin toplam parasal gelirlerine kıyasla fiyatlarda bir *artış* yaparak; diğeri de “gelir deflasyonu” denilebilecek yolla; yani verili fiyatlara göre toplam parasal ücret giderlerini ve işçilerin toplam parasal gelirlerini *düşürerek*. Bunlardan birincisi, bir kez daha paranın değeri ve dolayısıyla da parasal sistemin istikrarı açısından bir tehdit oluşturur.

³ Karl Marx, “The British Rule in India,” Iqbal Husain, ed., *Marx on India* (New Delhi: Tulika Books, 2006) içinde. İlk kez *New York Daily Tribune*'de, 25 Haziran 1853'te yayımlanmıştır.

Kar enflasyonunun *yerelle* sınırlı kaldığı, metropolün para birimlerine hiçbir tehdit oluşturmadığı bir durum tahayyül etmenin mümkün olduğu doğrudur. Mesela belirli metropol-dışı ülke ya da ülkelerde fiyatların parasal ücretlere kıyasla artarak, bunların para biriminin metropoldeki para birimlerine göre değer kaybettiği bir durum olabilir. Ancak kar enflasyonunun böyle yerelleşmesi bile yerel paranın değerine zorunlu olarak zarar verecek ve böylelikle yerel parasal sistemi yok edecektir. Dahası, o *ülkelerde* paradan emtiaya doğru bir kaçışın olması, metropoldeki para birimleri açısından da bazı metallerin fiyatlarını yükselterek metropoldeki paranın değeri için de sorunlar yaratabilir. Dolayısıyla, böylesi kar enflasyonları gerçekleşse bile, kapitalizmde arz fiyatlarının yükselmesini önlemek amacıyla ex post talebi bastırmanın en gözde aracı gelir deflasyonudur. İşçilerin parasal gelirlerini daraltarak arz fiyatı artan metalara yönelik ex post talebin baskılanmasını sağlamak için bir dizi araç kullanılır.⁴

O zaman şu soru ortaya çıkar: Neredeki işçilerin? Arz fiyatındaki artışın tezahürlerini önleyerek metropoldeki paranın değerinin korunması, *işçi nüfusunun o metayı talep eden herhangi bir kesimine* yönelik olarak yapılan gelir deflasyonu uygulamasıyla sağlanabilir. Diğer bir deyişle, gelir deflasyonu ya metropoldeki ya da çevredeki (ya da her ikisindeki) işçilere yönelik olarak uygulanabilir; iki durumda da amaca hizmet edecektir. Fakat metropoldeki işçiler sıkıştırılırken çevredekilerin esirgeneceğini tahayyül etmek gerçekçi görünmüyor. Aksine, metropolitan kapitalizmin toplumsal istikrarı bunun tam tersini, yani gelir deflasyonunun yükünün olabildiğince çevreye kaydırılmasını gerektirecektir. Bu durum da şu sonucu ortaya çıkartır: Metropolitan kapitalizm *çevredeki işçilere, hatta ürünlerinin arz fiyatının ex ante bir fiyat artışına maruz kaldığı küçük üreticilere de zorunlu bir gelir deflasyonu dayatır (yani bu küçük üreticilerin parasal kazanç oranı değişmeden kalır).*

Metropolitan kapitalizmin çevre ülkelerdeki işçilere yaptığı zorunlu gelir deflasyonu dayatması, kapitalizmin hangi aşamasından söz ettiğimizden ve o aşamada olan bitenlerden bağımsız olarak değişmeden kalır. *Bu emperyalizmin belirleyici bir özelliğidir.* “Azalan getiri” faaliyetlerinin bile kapitalist sektör içinde kaldığı, Ricardo’nun gözünde canlandırdığı türden salt kapitalist bir dünyada emperyalizm teriminin hiçbir anlamı olmayacaktır. O zaman kapitalizm *içindeki* ücret deflasyonu, gelir deflasyonunun tek biçimi olurdu. Ancak, (öncelikle ılıman ülkelerde konuşlanmış metropol kapitalizminden farklı olan tropikal toprak parçaları ya da genel olarak çevre ülkeler gibi) mekânsal olarak ayrı bir varoluşu bulunan diğer üretim biçimleri ve sınıflar

⁴ Hindistan bağlamında yapılan bir tartışma için bkz. Utsa Patnaik, “Deflationary Neo-liberalism: An Indian Perspective” Paul Bowles, vd. ed., *National Perspectives on Globalization: A Critical Reader* (London: Palgrave, 2007).

varken, gelir deflasyonu dayatması da mekânsal bir boyut kazanır; ve bu mekansallık geleneksel olarak “emperyalizm” terimiyle ifade edilip yakalanır.

Maliyenin ağırlığının arttığı mevcut süreçte, paranın değerinin korunmasının aciliyeti her zamankinden fazladır. Bu nedenle, özellikle de çevre ülkelerdeki işçilere genel bir gelir deflasyonu dayatması yapmaya duyulan ihtiyaç her zamankinden daha çok hissedilir. Emperyalizm kaybolmak bir yana, daha da kayda değer hale gelmiştir. Çevre ülkelerdeki burjuvazinin bir kesiminin metropol sermayesi ile bütünleşmiş olması, çevredeki bazı ülkelerin çok “büyümesi” ve metropoldeki işçilerin de artık geçmiştekenden çok daha kapsamlı bir gelir deflasyonu yaşıyor oluşu, çağdaş kapitalist dünyanın geçmiştekine kıyasla farkları olarak kenara kaydedilmelidir. Ne var ki bunları kaydederken, bunların emperyalizm gerçeğinde, yani metropol sermayesinin çevre ülkelerin işçilerine dayattığı gelir deflasyonu olgusunda zerre kadar bir fark yaratmadığını da açıkça ortaya koymalıyız.

Bazılarına göre, bu emperyalizm gerçekliği şimdiye kadar yaptığımız gibi biz yalnızca tarımla sınırlı bir alana bakarken odaktaymış gibi gelebilir. Oysa gerçekte küresel manzarada bu alan sınırlı olmak şöyle dursun, şimdiye kadar tarım ve özellikle de tropikal toprak parçalarının ürünleri hakkında söylenen her şey, işlem sanayi için de aynı şekilde geçerlidir. Çevre ülkelerin işçilerine yapılan bu gelir deflasyonu dayatması, arz fiyatının yükselmesi sorununun işlem sanayinin ürünlerinde de ortaya çıkmamasını sağlamanın bir aracıdır.

Ancak, işlem sanayilerinin fazladan bir özgünlüğü vardır. Çok sayıdaki köylü tarafından işlenen bir toprak parçasından farklı olarak, madenler mülkiyeti kolayca tekelleştirilebilecek belirli mevkiilerde bulunur. Bu nedenle metropol sermayesi her zaman bu mülkiyeti tekelleştirmeye çalışır. V.I. Lenin'in savunduğu gibi, emperyalistler-arası çekişme döneminde, metropol sermayesinin farklı kesimleri arasında yalnızca mevcut madenlerin değil, potansiyel madenlerin dahi mülkiyetini ele geçirmek için bir çekişme vardır. Ama Karl Kautsky'nin öngördüğü tarzda, yalnızca ulusal mali sermayeler arasında yapılan uluslararası bir anlaşmadan farklı olarak, *uluslararası* bir mali sermayenin oluşumuna öncülük eden küreselleşme, şimdiki gibi dönemlerde mevcut ve potansiyel madeni servet kaynakları üzerindeki mülkiyet ve kontrol çekişmesi de dahil, genel olarak emperyalistler-arası çekişmeleri yumuşatır.

III.

Eski emperyalizm, yani sömürgeleri olan emperyalizm, çevre ülkenin işçilerine gelir deflasyonu dayatmak için sömürge devletini kullanıyordu ki, böylece çevre ülkede

üretilemleri soğurdukları gerçeği gizlenebilsin ve böylece piyasaya sürülen emtia ya doğrudan metropole alınabilsin ya da metropolün talep ettiği diğer emtianın üretimine gönderilebilsin. Şimdiye kadar bu ürünlerin üretilmesi için kullanılan toprağın sahibi haline gelebilecek metropole. Gelir deflasyonunun iki temel biçiminden biri, sömürgeci vergi sistemiydi. Buradan elde edilen gelirin büyük kısmı, bu emtiayı almak için kullanılıyor, böylece önceden sözü edilen “artığın tahliyesi” olarak, *bila bedel* sömürgeci güce iktisap ettiriliyordu. İkinci biçim, metropolden gelen ithalat aracılığıyla yerel zanaatın ortadan kaldırılması sayesinde yaratılan işsizliktir. Önceden sözü edilen “sanayisizleştirme” sürecidir bu. “Sanayisizleştirme”, tekstil üretiminde kullanılan hammaddeler ve artık yerinden edilmiş olan küçük üreticinin geçimi için kullanageldiği tahıllar gibi, o zamana dek yerel olarak tüketilen emtianın doğrudan piyasaya sürülmesi biçimini de alır.

Eski emperyalizmin “avantajı”, dönemin öncü metropolitan gücü olan Britanya’nın kendi ekonomisini o sıralar yeni yeni sanayileşmekte olan ülkelerin mallarına açık tutarken *borçlanmamasındaydı*. Hatta tam tersine, Britanya Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki yıllarda en büyük sermaye ihracatçısı haline gelmişti. 1928 yılına kadar en az kırk yıl boyunca, Hindistan (hemen Birleşik Devletler’in ardından) dünyadaki en büyük ikinci ihracat fazlasına sahipti ve bu durum içeride sanayisizleşmeye neden olan ithalata rağmen böyleydi. Ancak Britanya bu ihracat fazlasına yalnızca kıta Avrupası’na, Kuzey Amerika’ya ve son dönemdeki Avrupa yerleşim bölgelerine olan cari bütçe açığına kapatmak için değil, bu bölgelere sermaye ihraç edebilmek için de el koyuyordu.⁵ Bu durum, aynı zamanda hızla artan borcuyla dünyanın en borçlu ülkesi ve günümüzün önde gelen metropolitan gücü olan Birleşik Devletler’in durumuyla karşıtlık içindedir. Bu iki durum arasındaki farkın nedeni sömürgeci piyasaların ve sömürgeci “tahliye”nin artık geçmişteki rolü oynayamamasıdır. Gerçi piyasaların ele geçirilmesinin ve artık TRIPS (Entelektüel Mülkiyet Haklarının Ticarete İlişkin Yönlere) anlaşmaları tarafından kurumsallaştırılmış olan artığın, *diğerlerine ilaveten*, teknoloji tekelinden gelen süper-karlar biçiminde tahliyesinin devam ettiğine şüphe yoktur.

Artığın tahliyesinin ve çevre ülkelerdeki piyasaların öneminin azalmasının nedeni yalnızca siyasi sömürgeçsizleşme değil, metropolitan kapitalizminin mevcut ihtiyaçları muazzam bir boyuta ulaşmışken, hali hazırda girilmiş bulunan çevre ülke pazarlarını daha fazla ele geçirme imkanlarının sınırlı oluşudur. *Sömürgeci dönemin aksine, çağdaş kapitalizmde çevre ülkelerdeki işçilere gelir deflasyonu dayatılmasının başlıca aracı, neoliberal politikaların yürürlüğe konulmasıdır*. Bu politikaların çevre ülkelerdeki

⁵ Bkz. Utsa Patnaik, “India in the World Economy 1900 to 1935: The Inter-War Depression and Britain’s Demise as World Capitalist Leader,” *Social Scientist* 42, no. 1–2 (Ocak–Şubat 2014): 13–35.

işçilere gelir deflasyonu getirmesinin en az beş yolu vardır. Bunun en belirginini gelir eşitsizliklerinde büyük bir artış yaratılarak yapılanıdır. Hindistan, Çin, Endonezya ve Bangladeş gibi çevre ülkelerde bulunan geniş emek rezervleri kullanılmak bir yana, bunların büyüklükleri görece olarak artar ki, bu da yalnızca çevre ülkelerdeki işçilerin değil, metropoldeki işçilerin reel ücretlerini de aşağıda tutar. Çünkü artık metropoldeki işçilerin çevre ülkelerdekilerle rekabet etmesi gerekir. Metropol sermayesinin çevre ülkelere kayarak (yerelin ihtiyaçları yerine) metropolün ihtiyaçlarını karşılayacak üretim birimlerini burada kurmak gibi, geçmişte bulunmayan yeni bir hevesi vardır. Dünyadaki reel ücretler vektörü bu nedenle herhangi bir artış göstermez, hatta azalır.⁶ Ama işgücü verimliliği her yerde artarken, sonuçta artığın payını da çoğaltır. Hatta bu durum bir yandan küresel bir “gereğinden az tüketim” eğilimi yaratırken, işçilere de bir gelir deflasyonu dayatır.

Neoliberalizmde işçilere gelir deflasyonu dayatmanın ikinci yolu, hükümetin mali önlemlerinin kullanılmasıdır. Ekonomilerin küresel mali akışlar da dahil, küresel sermaye akışlarına açıldığı göz önüne alındığında, hükümetlerin “kalkınma” yaratmak amacıyla küresel sermayeyi topraklarına tesisler açsın diye ayartabilmek için ona mali tavizler sunma yarışına girdikleri görülür. Aynı zamanda “mali sorumluluk” mali açığın nispi büyüklüğüne bir sınır getirilmesini zorunlu kıldığından, sermayeye verilecek vergi tavizlerine, sosyal harcamalarda, yoksullara yapılan aktarımlarda, gıda sübvansiyonlarında, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerin kamu tarafından sağlanmasında yapılacak kesintilerin eşlik etmesi gereklidir. Tüm bunlar işçilere zarar vererek onların elindeki satın alma gücünü reel olarak azaltır. Gelir deflasyonu hububat gibi temel malların işçilerce tüketimini sınırlar ki, sınırlı toprak parçaları zenginlerin taleplerini karşılamak için kullanılırken paranın değeri tehlikeye atılmamış olur. Ne var ki, bu sürece halk arasında giderek büyüyen açlık eşlik eder.

Aşağıdaki sayılar bunu gösteriyor. Dünya bir bütün olarak ele alındığında, 1979-1981’deki üç yıllık dönem ile 1999-2001’deki üç yıllık dönem arasında kişi başına tahıl üretimi (yıllık ortalama üretim bölü yıl ortası nüfus) 355’den 344 kilograma düşmüştür.⁷ Hububat talebinin gelir esnekliği pozitif olduğundan ve ilk döneme kıyasla ikinci dönemde büyük bir stok erimesi de gerçekleşmediğinden, dünyada kişi başına düşen gelirdeki artışla birlikte, bu yirmi yıl içinde tahıl fiyatlarında kayda değer bir artış

⁶ Örneğin ABD için Joseph Stiglitz “Enflasyona için ayarlanan reel ücretler ya hiç artmadı ya da düştü; 2011 yılında tipik bir erkek işçinin geliri (32 bin 986 dolar) 1968 yılına kıyasla daha azdır (33 bin 880 dolar),” diyor. Bkz. “Inequality Is Holding Back the Recovery,” *New York Times Opinionator*, 13 Ocak 2013, <http://opinionator.blogs.nytimes.com>.

⁷ Hububat çıktısı verisi BM’nin Gıda ve Tarım Örgütü’nden alınmıştır.

olacağı ve böylelikle de ticaret haddinde imalata kıyasla tahıllar lehine bir kayma olacağı beklenir. Aslında yirmi yılda bu ticaret haddi *tahıllar için %46 azalmıştır!*⁸ Özellikle de çevre ülkelerdeki işçilere dayatılan gelir deflasyonunun şiddeti buradan ölçülebilir.

Üçüncü yol, hasattan perakende piyasasına dek tüm zincirdeki toplam katma değerde küçük üreticilerin payını düşürmektir. Bu düşüşün nedeni, pazarlık gücü az olan küçük tüccarların ve geçmişte üreticilere “adil” bir pay vermek için kurulan hükümete ait pazarlama ajanslarının yerlerini giderek aralarında çokuluslu şirketlerin de bulunduğu teknelci kapitalistlere bırakmasıdır.

Dördüncü yol, aralarında çok uluslu şirketlerin de bulunduğu büyük işletmelerin yereldeki küçük üreticileri ve küçük tüccarları yerinden ettiği sömürgeci sürecin devam ettirilmesidir. Sanayisizleştirme görüngüsü artık üçüncül sektörlere de sıçrar ve Walmart ile diğer şirketler, insanları yerinden etme yoluyla işsizleştirdikleri yeni bir süreç başlatırlar. Zanaatkarları, balıkçıları ve bir dizi küçük üreticiyi de böyle bir kader beklemektedir.

Beşinci ve son yol, bir çok açıdan en önemli olanıdır: Köylülüğe karşı bir ilkel sermaye birikimi sürecinin başlatılmasıyla, büyük sermaye “kalkınma” ve “altyapı” adına yalnızca umumi arazileri ya da devlet arazilerini değil, köylülere ait olanları da “üç kuruşa” satın alır. Gelir deflasyonunun köylülüğe dayatılması, tarımsal emtianın yalnızca talep yanını değil arz yanını da etkiler. Ne var ki bunun tek anlamı, paranın değerinin korunması için talep üzerindeki baskının daha da arttırılması gerekeceğidir.

Böylece küreselleşme, küçük üreticileri üretim araçlarından ayırma sürecini büyük ölçüde hızlandırır. Aynı zamanda, küresel yedek işçi ordusunu büyüterek bu ordunun hiç tükenmemesini sağlar.⁹

IV

İstihdam edilmeyen ve eksik istihdam edilen bir emek havuzunun varlığı, bir gelir deflasyonu önlemi olarak iş görür – ama aynı zamanda, parasal ücretin itici bir etki

⁸ Bu sayıyı bize verdiği için Dr. Shouyik Chakraborty'ye müteşekkirimiz.

⁹ Bunu izleyen tartışma, John Bellamy Foster, Robert W. McChesney, and R. Jamil Jonna'nın “The Global Reserve Army of Labor and the New Imperialism,” *Monthly Review* 63, no. 6 (Kasım 2011): 1–31'deki makalesinden hayli yararlanmıştıdır.

yapma olasılığını da önler ki, bu önlem paranın değerinin korunmasında hayati önemdedir.¹⁰

Marksist gelenekte yedek ordunun rolüne ilişkin alışıldık tartışma, bu ordunun *reel ücretleri* sınırlandırarak sömürü sürecini devam ettirdiği olgusuna vurgu yapma eğiliminde olmuştur. Marx'ın kendisi de konuyu böyle tartışır. Ancak Marx'ın teorisinde paradaki ve reel ücretlerdeki değişimler birlikte gerçekleşirken (kendisi “mal para”nın bulunduğu bir evrene odaklanmıştı), kredi paranın bulunduğu bir dünyada bu iki değişimin birlikte gerçekleşmesine gerek yoktur. Sermayenin bakış açısından, böyle bir dünyada reel ücretler düzeyinde bir sınırlayıcı etkenin olması yeterli değildir; *parasal ücretler* düzeyinde de bir sınırlayıcı etken bulunmalıdır.

Bu nedenle, böyle bir dünyadaki yedek ordu, parasal ücretlerin seviyesini düşük tutarak para sistemini istikrara kavuşturma rolünü oynar. Sadece artı değere el koyma sürecini korumakla kalmaz; para sistemini de devam ettirir, ki bunun için de elbette yedek ordu yeteri kadar büyük olmalıdır. Sermayenin uluslararası dolaşımının metropoldeki işçilerin ücretlerini çevredeki işçilerin ücretlerine bağladığı küreselleşme çağında, yedek ordu küresel bir rol oynar. *Yedek ordu metropolün içinde bulunmasa bile, parasal ücretler vektörünü tüm ülkeler boyunca düşük düzeyde tutup metropolün para sistemine istikrar kazandırarak küresel bir rol oynar.* Böylece küresel bir yedek ordunun devamı gelir deflasyonu sürecini bütünler ve bunun emperyalizmin işleyişinde tümleyici bir yeri vardır.

Küreselleşme çağında küresel yedek ordu genellikle *kendiliğinden* çoğaldı –ve hatta görece büyüklüğü arttı. Artan küresel gelir eşitsizlikleri, diğer bütün koşullar aynı kalmak kaydıyla işgücü verimliliğinin artış oranını da yükseltti. Çünkü ortalama olarak zenginler yoksullara kıyasla daha az istihdam-yoğun ürünler talep etmenin yanında, tipik olarak giderek daha az istihdam-yoğun hale gelen daha yeni ürünlere daha hızlı bir şekilde kayabiliyor. Dolayısıyla küreselleşmede, verili herhangi bir çıktı büyüme oranına kıyasla, istihdamın büyüme oranı yavaşlıyor.

Küreselleşme çağında, kimi çevre ülke ekonomilerindeki çıktı büyüme oranının daha yüksek olduğu doğrudur, ancak Hindistan ekonomisi gibi ekonomiler bağlamında kullanılan “istihdam yaratmayan büyüme” teriminin de ima ettiği üzere, bu durum bile işgücü rezervlerindeki görece bir artışı önlemek için yeterli olmamıştır.¹¹ *Yedek orduyu*

¹⁰ Bunu izleyen tartışma Prabhat Patnaik, *The Value of Money* (New York: Columbia University Press, 2009) çalışmasına dayanmaktadır.

¹¹ Örneğin Ulusal Örneklem Araştırması'nın verilerine göre Hindistan'ın GSYİH'sinin görünüşte yılda yüzde 7'nin üzerinde büyüdüğü 2004-2005 ve 2009-2010 yılları arasında, çalışıyor durumda görünenlerin sayısı yılda yüzde 0.8 artmıştır ki bu sayı işgücü arzının büyüme oranından çok daha düşüktür.

takviye etmenin ve genişletmenin çok daha önemli bir kaynağı ilkel sermaye birikim sürecidir ki, görmüş olduğumuz üzere, küreselleşme çağında bu yoğunlaşarak, yerinden edilmiş kalabalık bir küçük üretici kitlesini, işgücü talebinin yeteri kadar hızla artmadığı bir iş piyasasına savurmuştur.

Yukarıda belirtilenlerin bir içerimini belirtmek gerekir: Çevre ülke ekonomilerindeki yedek işçi ordusunun tükenmemesi yalnızca bu ülkelerin burjuvazisi için değil, metropol sermayesi için de önemlidir. Demek ki, çevre ülke ekonomilerinin büyümesiyle birlikte, er ya da geç bir işgücü kıtlığı durumunun ortaya çıkacağına, bunun maaşlarda yukarı doğru bir basınç yaratarak yoksulluğu ortadan kaldıracığına yönelik inanç, naif bir inançtır. Böyle bir *sonuç* metropoldeki parasal sistemin çöküşüyle ilişkilendirilecek, metropol de kendisiyle bütünleşmiş olan yerel büyük burjuva ile birlikte buna ateşli bir şekilde direnecektir.

V

Emperyalizm, harici pazarlar edinilmesi ve hammadde tedarikinin sağlanması gibi kapitalizmin bir dizi gereksinimine hizmet eder ve Harry Magdoff'un da dikkat çektiği üzere, üretim çıktısının brüt değerindeki payları ne kadar az olursa olsun, onlarsız hiçbir üretim olmaz.¹² Söz konusu gereksinimler küreselleşme çağında da devam etmektedir ama bilhassa maliyenin kapsayıcı varlığı nedeniyle, bunlardan özellikle biri öne çıkar ki bu, paranın değerinin korunmasıyla ilgilidir. Küreselleşme çağındaki kapitalizmle ilişkili, yalnızca metropolle sınırlı kalmayıp çevre ülkeleri de derinden etkileyen bir dizi süreç, bu amaca yönelik olarak kendiliğinden işlemektedir. İkel sermaye birikimi sürecinin (ki Rosa Luxemburg'un dikkat çektiği üzere, yalnızca kapitalizmin tarih-öncesiyle sınırlı olmayıp tüm tarihi boyunca ona eşlik eder) yoğunlaşması; ilkel birikim ve *kapitalist segmentteki* işgücü verimliliğinin büyüme oranlarındaki artış nedeniyle, çevre ülkelerdeki işgücü rezervlerinin takviye edilip genişletilmesi; küresel yedek ordunun görece büyüklüğünün artması neticesinde yaşananlardan çok farklı bir gelir deflasyonu sürecini başlatan neoliberal politikalar, tümü bu görüngünün bir parçasıdır. Çevre ülkeleri ağına alan tüm bu süreçler, çağdaş kapitalizmin kilit unsurlarını oluşturur. Çevre ülkelerdeki işçiler kendi ekonomilerinin bu serbestleştirilmiş sermaye ve ticaret akışları rejimiyle olan bağını koparmadıkları sürece, bu dayatmaların tümünü durdurmakta çaresiz kalacaklardır.

¹² Harry Magdoff, *The Age of Imperialism* (New York: Monthly Review Press, 1969).

1950'ler, 60'lar ve 70'lerde, ABD'nin öncü kapitalist güç olarak, çokuluslu şirketlerin zararına olacak şekilde kendi ulusal kaynakları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olma girişimi yapan Musaddık'tan Arbenz'e ve Allende'ye dek hükümetleri devirme planları yaptığı dönemde, emperyalizmin gerçek bir görüngü olduğu, ancak artık bunun böyle olmadığı sık sık iddia edilir. Diğer bir deyişle, emperyalizm yalnızca sömürgecilik döneminde değil, savaş sonrasındaki on yıllarda bile anlamlı bir terim olmuşken, artık değildir.

Bizim iddiamızsa bunun tam aksidir. Sömürgesizleşmenin ardından eski sömürgelerde ortaya çıkan mutlak devletçi rejimler, bu boyunduruktan kurtulmanın bir yolunu aradıkları için emperyalizm görünür hale gelmişti. Bunlar ulusal kaynaklar üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmaya çalıştı; yerli ve yabancı kapitalistlerden alınan vergileri yükseltirken bile "sağlam maliye" ilkesini bir kenara attı; kapitalistlerin bir direniş göstermesi ya da işbirliğine yanaşmaması durumunda, kamu sektörünü bir yedek seçenek olarak kenarda tuttu (ki bu durum gelir deflasyonu ihtiyacını bertaraf ediyordu); ve devlete temel hizmetleri sağlama görevi verdi. Tüm bunlar emperyalist urganın gevşemesi anlamına geldiği için, emperyalizmin bu rejimlere yönelik karşı çıkışı bu kadar açıktan olmuştu.

Ama küreselleşme çağında neoliberal politikaların dayatılması ile birlikte, ulus devletin canı istediği zaman kıyılarından ayrılabilen küreselleşmiş bir maliye karşısında atabileceği bağımsız adımların kapsamı son derece sınırlanmıştır. Diğer bir deyişle, üçüncü dünya devleti değişerek devletçi çağdan neoliberal çağa geçmiştir: (Bir burjuva devleti bile olsa) görünüşte tüm sınıfların üzerinde durarak "toplumun iyiliği" için, hatta kimi durumlarda ezilenler adına, müdahale eden bir devlet olmaktan çıkmış, küresel sermaye ile bütünleşmiş olan kurumsal-mali oligarşinin çıkarlarının "toplumsal çıkarlara" komşu olduğunu ileri sürüp, yalnızca bunların çıkarlarını savunan bir devlete dönüşmüştür. Küreselleşme süreci aracılığıyla her yeri etkileyen devletin doğasındaki bu değişimle birlikte, açık bir emperyalist müdahaleye duyulan ihtiyaç ortadan kalkar (Irak'ta olduğu gibi petrolün doğrudan kontrol altına alınması için yapılanlar hariçtir). *Kısacası, emperyalizmin bugünkü görünmezliği onun ortadan kalktığı değil çok daha güçlendiği anlamına gelir.*

VI

Emperyalizmin bu gücünde salt sermaye kaçışından daha fazlası vardır. Küreselleşme, uluslararası mali sermayenin hegemonyasına karşı çevre ülkelerdeki tüm direnme olanaklarını sistematik olarak ortadan kaldırma eğilimindedir. Yedek ordunun görelî

büyükölğündeki büyüme sendika eylemliliğini zorlaştırır, “kalkınmayı” canlandırırın diye sermaye çekmek için “işgücü piyasasını esnekleştirmek” adına işçi hakları ortadan kaldırılır. Kamu sektöründeki birimlerin özelleştirilmesine, örgütsüz sektörlerde işlerin “taşeronlaştırılmasına”, tam zamanlı işçilerin yerini gündelikçilerin almasına ve fevkalade düşük ücretlerle yapılan “eviçi üretim”e doğru bir kaymaya sebebiyet verir ki, tüm bunlar örgütlü işçilerin direnişini zorlaştırır. Aynı anda, köylölüğün mülksüzleştirilmesi ve onlara dayatılan gelir deflasyonu da köylü eylemliliğini çok daha zorlaştırır. Böylece bu iki “temel sınıf” zayıflar.

Ancak bu *geleneksel sınıfsal direniş biçimlerinin* birebir kopyalanmasının çok daha zorlaştığı, yeni direniş biçimlerinin geliştirilmesi gerektiği anlamına gelir sadece. Neoliberal rejimler, dikkatleri küreselleşmeyle birlikte insanlara yaşattıkları ekonomik zorluklardan uzaklaştırmak amacıyla, toplumdaki etnik, dinsel ve diğier mezhepsel ihtilafları teşvik ederek varlıklarını sürdürmek için kendilerine siyasi dayanaklar bulmaya çalışırlar. Bunu yaparken toplumsal yaşantının parçalanmasına katkıda bulunurlar. Ne var ki, bu eğilim aynı zamanda neoliberalizmin yıkılmasının ve kapitalizmin aşılmasına giden evrelere doğru bir hareketin koşullarını da yaratır. Zira giderayak halkın gözünde şuna bir açıklık getirir: Rosa Luxemburg’un deyimiyle, tercih sosyalizm ile barbarlık arasındadır.

Utsa Patnaik Yeni Delhi’deki Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Planlama ve Ekonomik Çalışmalar Merkezi’nde Emeritus Profesördür. Kitapları arasında *Köylü Sınıfının Farklılaşması* (1987), *Uzun Geçiş* (1999) ve *Açlık Cumhuriyeti ve Diğier Denemeler* (2007) sayılabilir. Prabhat Patnaik Yeni Delhi’deki Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Planlama ve Ekonomik Çalışmalar Merkezi’nde Emeritus Profesördür. Kitapları arasında *Kapitalizmde Birikim ve İstikrar* (1997), *Paranın Değeri* (2009), ve *Sosyalizmi Yeniden Hayal Etmek* (2011) sayılabilir.